

Ignat(s)i Jaagu elukäik

Kaks aastat tagasi möodus 300 aastat Bengt Gottfried Forseliuse seminari asutamisest. Nüüd on juubelijärg jõudnud nende koolide kätte, mille esimesteks õpetajateks olid Forseliuse kasvandikud, kes viisid vaimuvalguse tuhandetesse talutaredesse. Seoses sellega on viimasel ajal mitut puhku juttu olnud Forseliuse külast kõige tuntumast õpilasest Ignati (Ignatsi) Jaagust (vt. «Edasi» 1. ja 5. nov.), kelle Forselius koos Pakri Hansu Jüriga 1686. aastal Stockholmi kaasa võttis, et demonstreerida Rootsi kuningale Karl XI-le oma töö edukust ja eesti talupoiste vaimset võimekust. Eriti on põhjust Ignati Jaagu meenutada kodupaigas Kambjas. Kambja kooli direktori Madis Linnamägi alatusel on tekkinud mõte püsivamalt märkida Jaagu mälestust. paigutada ka väärikas mälestuskivi tema sünnikohta. Tänuväärne kavatus, seda enam õigustatud, et kauaaegse Kambja köstri ja koolmeistri elu ning tegevuse tähtsus ei piirdu pelgalt lähema ümbrusega, vaid sellel on märkimisväärne koht kogu eesti vanemas kultuuriloos.

Heites siinkohal põõsa pilgu kõster Jaagu eluloole, peame kõigepealt ütlema mõne sõna allikmaterjalidest ja vanematest käsitlustest, milles orienteerumine ei ole eriti lihtne. Põhilised andmed Jaagu elukäigust sisalduvad Kambja pastori Albrecht Sutori kirjas Tartu—Võru ülemkirikueestseisjale 23. märtsist 1734. mille 1845. aastal avaldas trükis nimekas baltisaksa õigusajaloolane Friedrich Georg von Bunge. Kirja originaal on kaotsi läinud, trükitähtsusega küllalt vähe tuntud. Kiri on kirjutatud Jaagu kaitseks: Palupera mõisnik kapten Rennenkampff algatas ja tema lesk jätkas katseid muuta Jaak uuesti oma pärisorjaks. Seepärast on üsna üksikasjaliselt kirjeldatud «minu köstri» (nimeidi pole kirjas Jaagu nimetatud) päritolu, õppimist Forseliuse juures ja teenistuskäiku. Kuna väljanõudmine puudutas ka lapsi, siis on kirjas esitatud andmeid nende kohta. Sutor tuli Kambjasse 1719. aastal, seenärast tuleb pidada ülimalt tõenäoliseks, et teated varasema aja kohta said Jaagu enda suust. Kellelt teiselt pidanuks Sutor neid siis veel kõige suurema, kui mitte asjaosaliselt.

Sutori kiri on ühtaegu keskemaid allikaid Forseliuse seminari tegevuse kohta, jäänud aga mõnigi kord uurijate poolt, ka seminari viimase juubeli puhul ilmunud kirjutistes, otseselt kasutamata. Kaugelt rohkem on tuntud Villem Reimani pikem artikkel Forseliusest Eesti Üliõpilaste Seltsi Albumis III (1895). See vahendab üldiselt õigesti Sutori kirja ja muid allikmaterjale, mis aga ei tähenda, et kirja algteksti võiks jätta arvestamata.

Jaagu Kambja-teenistuse algallikaks on Kambja kirikuraamatud, mis pole sõjatules hävinud, vaid asuvad Eesti NSV Riiklikus Ajaloo Keskarhiivis Tartus Kambja koguduse fondis. Kaduma on juba Põhja-sõja ajal läinud vanimad raamatud, säilinud aga meetrika alates aastast 1719, kiriku-kroonika, visitatsiooniprotokolle jm., milles on olulisi andmeid Jaagu ametitegevusest, perekonnast ja lähimast tutvusringist. Mõned sissekanded meetrikaraamatus on arvatavasti kirjutatud Jaagu käega.

1899. aasta kalendris «Sirvilaud» (ilmunud EÜS-i väljaandel Tartus 1898) avaldas Villem Reiman kirjutise «Ignati Jaak», mis esimest korda tutvustas laiemale lugejaskonnale Jaagu nime ja elulugu ning jäi pikemaks ajaks selle küsi-

muse-kõige autoriteetsemaks käsitluseks. Artikkel rajaneb Sutori eelnevalt vaadeldud kirjal, kasutatud on arhiivimaterjale, mainitud ka Kambja kirikuraamatuid, mida V. Reiman tundis Kambja tolleage-se pastori Johann Renniti vahendusel. «Sirvilaudade» kirjutise alusel andis ülevaate Ignati Jaagust Martin Lipp oma «Kodumaa kiriku ja hariduse loo» II raamatu 1. andes (1898). V. Reimani siiras ja südamlus toonist artikli populariseerivat tähtsust tuleb hinnata kõrgelt, arvestades aga seejuures, et artikkel õigupoolest on pigem ilukirjanduslik pala, milles teadaolevad ja enamuses usaldusväärsed faktilised andmed on läbi põimitud autoripoolsete kujutluspiltidega.

Tarvilik on eraldi peatuda Jaagu nimel. V. Reimani ja M. Lipu eeskujul läks käibele nimekuju Ignati Jaak ja nii on seda kasutatud tänapäevani. Kambja kirikuraamatus seisab aga kindlalt Ignatsi Jaag või selle teisendid, mitte kunagi ilma s- (või z-ta). Kõige rohkem on Jaagu nime ristimis-meetrikas, sest kõster oli kogu kihelkonnas populaarne vader. Mõnikord märgitakse lihtsalt kõster või Küster. Ignatsi, Ignatzi kõrval esineb veel Ignatze. Ajapikku on Ignatsist saanud juba perekonnanimi: Jaak Ignats, Jaak Ignatz (harvemini), kirjutatuna isegi ilma eesnimeta: Kõster Ignats. Pole kahtlust, et nii soovis pruukida nime mees ise.

Ei tahaks kergekäeliselt soovitada loobumist pikaajalisest Ignati-traditsioonist, kuid õigem oleks ilmselt ka tänapäeval kas Ignatsi Jaak või Jaak Ignats.

Jaagu sünnidaatum on teadmata. V. Reimani arvamust — umbes 1670. aasta — võib pidada küllalt tõepäraseks. Kindlalt on teada sünnikoht, täpsemalt, sünniküla Kavandu, mis tollal kuulus Otepää kihelkonna Palupera mõisa alla, kiriklikult on alati olnud Kambja kihelkonnas.

Küsitav on Karl Salmistu 1. nov. «Edasis» toodud väide, nagu sündinuks Jaak koobaselamus Jürsa järve ääres. Kirjalikes allikates see kinnitust ei leia. Kavandu küla oli põlisküla, mis sai raskesti kannatada Liivi sõjas, veel hävitavamalt Poola-Rootsi sõjas XVII sajandi algul, mil jäi täiesti tühjaks ja asustati pärast kauemalt. Mõnistest ja Põhja-Lätist Koivalinna alt (Trapenest) tulnud talupoegade. Nendest aegadest võis alguse saada ja võib ka toele vastata pärimus küla esimeste asukate elamisest koopas. Jaagu sünniajal oli küla aga uuesti tihedasti rahvastatud. Palupera mõisa kirjeldusraamatu järgi oli 1684. aastal Kavandu külas 24 peret, peremeeste hulgas Ignas (kindlasti Ignatsi teisend) Pedro ja Ignass S'mon, kes võiksid olla Jaagu lähisugulased.

Forseliuse seminari paistab Jaak olevat astunud kohe selle tegevuse algul 1684. aastal. Võib oletada, et Kambja poiste kooliminekut soodustas kultuurilambeline kirikuõpetaja Andreas Virginus, eesti kirja-keele teenekas arendaja. Nimeliselt on Kambja kihelkonnast teada veel kaks Jaagu koolivenda, Labbi Andres Haaslavalt ja Kolga Marti Thomas Vana-Kuustest. Rootsi reisi ajaks oli Jaak kaks aastat õppinud ja kooli lõpetanud.

Rootsi kuninga ees käimine oli muidugi suursündmus. Kuningas jäi rahule mõlema poisi lugemis- ja laulmisoskusega ning kinkis oma käega kummalegi kuldrukati. Rootsi reisile elas kaasa kogu kihelkond, eriti koduküla, ja võis Sutori sõnadel teise toimimist veel ligi 50 aastat hiljem tunnistada. Kindlate tunnismeestena, kui neid tarvis peaks ole-

ma, pakkus Sutor kolme Palupera mõisa alla kuuluvat talupoega: Sagi Jürri, Kriska Tots, Sagi Peeb.

Pärast Rootsis tagasitulekut on Jaak Sutori kirja järgi töötanud õpetajana kolm aastat Rõngu koolis, edasi 1693. aastal ühe aasta Otepääl. See on üks segasem koht Jaagu eluloos, sest tekib tervelt nelja-aastane lünk, millest pole midagi teada. Otepääl on Jaak raskesti haigeks jäänud ja sunnitud olnud koju tagasi pöörduma. Tervenenult õpetaski ta 1695. aastal Kavanadus. Unipiha kooli alguseks seda küll ei saa lugeda. 1696. aastal siirdus Jaak uuesti Otepäälle, kus tegutses koolmeistri ja köstrina 1699. aastani. Otepää pastoriks oli tollal Andreas Virginus, kes mitte vähem nimekas poeg Adrian Virginus. 1699. aastal õpetas Jaak jälle kodukihelkonnas Kambja kirikumõisas, 1700. aastal Kambja külas, 1701. aastal Unipiha külas.

Millal sai Jaagust Kambja kõster ja koolmeister, selles lähevad andmed mõnevõrra lahku. Sutori kirja järgi oli see 1704. aastal, usutavamaks võib aga pidada varasemat, 1720. aasta visitatsiooniprotokollis leiduvat märget, et Jaak oli ametis olnud juba 18 aastat, niisiis 1702. aastast peale. Võibolla sai 1702. aastal alanud ametipidamine Põhjasõja oludes tõsisemalt teoks alles 1704. aastast peale, kui sõjategevus Kambja ümbrust enam ei puudutanud. Igatahes jäi Jaak nimetatud ametikohta nüüd pidevalt täitma ligemale 40 aastaks ja on seda teinud eeskujulikult, teenides nii pastori kui koguduse üldise lugupidamise. Sutor, kes andis Jaagule läbinisti positiivse hinnangu, oli ise tegev eesti-keelse kirjasõna koostamisel, võttes osa Uue Testamendi ja lauluraamatu väljaandmisest. Sutori ja Jaagu perekondlikest sidemetest kõneleb kas või fakt, et üks Jaagu poegadest ristiti Albrechtiks ja ristisa oli Sutor ise.

1720. aastal võis Jaak konstateerida, et ta oli juba andnud õpetust 500—600 lapsele. Meetrikaandmed kinnitavad Lembit Andreseni arvamust, et Jaagu juures käidi koolmeistri ametit õppimas ka väljastpoolt Kambja kihelkonnast. Jaagu usin töö haridus-põllul oli peamine ja kaalukas argument Palupera Rennenkampffide nõudluste vastu, mis lõppesid viimastele edutult. See oli nimetamisväärne saavutus ajal, mil aadli võim ja omavoli olid kõrgpunktis.

Oma ametit pidas Jaak pea-aegu surmani. Alles vahetult enne seda hakkas teda asendama Tartu linnakoolis õppinud poeg Carl. Jaagu surmadaatum on pikka aega kirjanuses antud valesti. V. Reiman väitis oma «Sirvilaudade» kirjutises, et Kambja kirikuraamatuid ei selgu täpsemalt Jaagu surmaaeg, ja oletas sellena umbes aastat 1744. 27. nov. 1898 «Postimehes» avaldas küll J. Rennit õienduse õige surmadaatumiga, samuti esitas õige daatumi M. Lipp, need jäid aga tähele panemata ja üldiselt läks käibele aastarv 1744. Viimane esineb ka ENE esimeses trükis (märksõna «Kavandu»). Kaheldamatult on õige Kambja surma-meetrikas suurema käekirjaga esile tõstetud sissekanne — wanna Kõster Jaak Ignatz suri 1741. aasta mais. Kuupäevad meetrika selles osas puuduvad, kuid kuna Jaagu surm on registreeritud sel kuul surnud 13 inimesest kolmandana, siis langeb see ilmselt maikuu algupoole.

ILJE PIIR

SULEV VAHTRE